आमाशयोत्क्लेशभवाश्च सर्व्वाश्च तद्वाहितं लङ्घनमेव तासु। शूनहृत्कासवल्लला लमिजा च विशेषतः। लमिहृद्रोगतुल्येन लक्षणेन च लक्षिता। चीणस्योपद्रवैर्युक्तां गाढ़रूपां सतन्द्रिकाम्। छर्दिं प्रसक्तां कुशलो नारभेत चिकित्सितुम्। वमीषु बहुदोषासु छर्दनं हितमुच्यते। विरेचनं वा कुर्व्वीत यथादोषोच्छ्रयं भिषक्। संसर्गांश्चानुपूर्व्वेण यथास्वं भेषजाय तान्। लघूनि परिशुष्काणि सात्म्यान्यन्नानि वाऽऽचरेत्। यथास्वञ्च कषायाणि ज्वरघ्नानि प्रयोजयेत्"।

"कासः श्वासो ज्वरो हिक्का तृष्णा वैचित्त्यमेव च। हृद्रोगस्तमकश्चैव ज्ञेयाश्छर्द्देरुपद्रवाः" इति माधवकरः। या ङीप्। तत्रार्थे "आमाशयोत्क्लेशभवा हि सर्व्वाच्छर्दोर्मता लङ्घनमेव तस्मात्" सुश्रुतः।

छर्दिका स्त्री छर्द-णिच् ण्वुल्। १उत्क्लासिकायां. २विष्णुक्रान्तायाञ्च। धात्वर्थे ण्वुल्। ३वमने। राजनि०। स्वार्थे क प्रयो०। छर्दीकाप्यत्र, [च शब्दच०।

छर्दिकारिपु स्त्री ष० तत्०। १क्षुद्रैलायाम्, २छर्दिनाशके

छर्दिघ्न पु० छर्दिं हान्न-हन-टक्। १निम्बभेदे। २छर्दिनाशके त्रि० रत्नमाला स्त्रियां ङीप्।

छर्दिस् स्त्री छर्द-भावे इसि। १वमने. २कर्त्तरि इसि। २वमिरोगे ३उद्गारे च। छर्द-कर्म्मणि इसि। ४गृहे निघ०। "यातं छर्दिष्या उत नः परस्याः" ऋ०८।९।११। "छर्दिरिति गृहनाम तस्य पालकाः" भा०। "अग्निहाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा" यजु० १३।१९। "छर्दिषा गृहेण" वेददी०। छृद-दीप्तौ इसि। ४तेजसि "वायुहाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा" यजु० १४।१२। "छर्दिषा तेजोविशेषेण" वेददी०।

छल न० छल-अच्। १स्वरूपाच्छादने २व्याजे ३यथार्थगूहने ४कटयुद्धादिना तन्मर्य्यादायाञ्चलने ५शाठ्ये ६कापट्ये न्यायमतसिद्धे कार्य्यान्तरेण प्रयुक्तस्य वाद्युक्तशब्दस्यार्थान्तरकल्पनया प्रतिवादिना दत्ते ७दूषणभेदे तल्लक्षणभेदादिकं गौ० सू० दृष्टौ दर्शितम्। यथा "विवातोऽर्थविकल्पोपपत्त्या छलम्। १। तत् त्रिविधं वाक्छलं सामान्यच्छलमुपचारच्छलञ्चेति। २। अविशेषाभिहितेऽर्थे वक्तुरभिप्रायादर्थान्तरकल्पना वाक्छलम्। ३। सम्भवतोऽर्थस्यातिसामान्ययोगादसम्भूतार्थकल्पना सामान्यच्छलम्। ४। धर्मविकल्पनिर्द्देशोऽर्थसद्भावप्रतिषेध उपचारच्छलम्। ५। वाक्छलमेवोपचारच्छलं तदविशेषात्। ६। न तदर्थान्तरभावात्। ७। अविशेषे वा किञ्चित्साधर्म्यादेवच्छलप्रसङ्गः। ८। गौ० सू० "क्रमप्राप्तं छलं लक्षयति। अर्थस्य वाद्यभिमतस्य यो विकल्पो विरुद्धः कल्पो अर्थान्तरकल्पनेति यावत् तदुपपत्त्या युक्तिविशेषेण यो वचनस्य वाद्युक्तस्य विघातो दूषणं तच्छलमित्यर्थः वक्तृतात्पर्य्याविषयार्थकल्पनेन दूषणाभिधानमिति फलितं तात्पर्य्याविषयत्वं विशेष्ये विशेषणे संसर्गे वा यथा नेपालादागतोऽयं नवकम्बलवत्त्वादित्यत्र नवसङ्ख्यापरत्वकल्पनयाऽसिद्धत्वाभिधानं, प्रमेयं धर्मत्वादित्यत्र पुण्यार्थकल्पनया भागासिद्धत्वाभिधानम् वह्निमान् धूमादित्यत्र धूमावयवे व्यभिचाराभिधानम्।१ ट०। लक्षितं छलं विभजते। २। तत्र वाक्छलं लक्षयति। यत्र शक्यार्थद्वये सम्भवति एकार्थनिर्णायकविशेषाभावादनभिप्रेतशक्यार्थकल्पनेन दूषणाभिधानं तद्वाक्छलं, लक्षणन्तु शक्त्या एकार्थशब्दबोधतात्पर्य्यकशब्दस्य शक्यार्थान्तरतात्पर्य्यकत्वकल्पनया दूषणाभिधानं यथा नेपालादागतोऽयं नवकम्बलवत्त्वादित्युक्ते कुतोऽस्य नवसङ्ख्यकाः कम्बला इति एवं गौर्विषाणीत्युक्ते कुतोगजस्य शृङ्गं श्वेतोधावतीति श्वेतरूपवदभिप्रायेणोक्ते श्वेतो न धावतीत्यभिधानमित्यादिकलक्ष्यम् ॥ ३ ट०। सामान्यछलं लक्षयति। सामान्यविशिष्टसम्भवदर्थाभिप्रायेणोक्तस्य अतिसामान्ययोगादसम्भवदर्थकत्वकल्पनया दूषणाभिधानं सामान्यच्छलम्। यथा ब्राह्मणोऽयं विद्याचरणसम्पन्न इत्युक्ते ब्राह्मणत्वेन विद्याचरणसम्पदं साधयतीति कल्पयित्वा परो वदति कुतो ब्राह्मणत्वेन विद्याचरणसम्बन्धाल्ये व्यभिचारात् ॥ ४ ट०। उपचारच्छलं लक्षयति। धर्मशब्दस्यार्थेन विकल्पो विविधः कल्पः शक्तिलक्षणान्यतरकल्पनया शक्तिलक्षणयोरेकतरदृष्ट्या प्रयुक्ते शब्दे तदपरदृष्ट्या यः प्रतिषेधः स उपचारच्छलं यथा मञ्चाः क्रोशन्ति नीलो घट इत्यादौ मञ्चस्था एव क्रोशन्ति न तु मञ्चाः एवं घटस्य कथं नीलरूपाभेदः। एवम् अहं नित्य इति शक्त्या प्रयुक्ते असकलादुत्पन्नत्वं कथं नित्य इति प्रतिषेधोऽप्युपचारच्छलम् वाद्यभिमतार्थस्यादूषणेन छलस्यासदुत्तरत्वम्। न च शिष्टलाक्षणिकप्रयोगाद्वादिनएवापराधः स्यादिति वाच्यं तत्तदर्थबोधकतया प्रसिद्धस्य शब्दस्य प्रयोगे वादिनोऽनपराधात् अन्यथा पर्वतोवह्निमानित्युक्ते पर्वतोऽयं कथमवह्निमानित्यादिदृष्टेनानुमानादुच्छेदः स्यात् ॥ ५ ट०। प्रसङ्गाच्छलं